

DOI 10.31651/2524-2660-2019-3-48-52
ORCID 0000-0002-1000-262X

ТКАЧЕНКО Вадим Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічних наук,
освітнього і соціокультурного менеджменту,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
e-mail: tkvadim41@gmail.com

ORCID 0000-0002-6811-0332

ТКАЧЕНКО Катерина Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: kateche007@gmail.com

УДК 37.03:379

ДОЗВІЛЛЯ ЯК ГАЛУЗЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Засновуючись на позиціонуванні дозвілля як соціокультурного явища з притаманними йому структурно-змістовими чинниками (сімейними, освітніми, політичними, соціальними, економічними моральними, естетичними, спортивними, здійснено змістове дослідження дозвілля як ресурсу, що відкриває значні можливості для оновлення, збагачення потреб різних соціально-демографічних груп.

Запропоновано таке розуміння соціальної ролі дозвілля, яке відкриває нові можливості для навчальної, пізнавальної та розвивальної діяльності її суб'єктів.

Аргументується доцільність тлумачення дозвілля як виду діяльності, що охоплює як соці-

альну, так і культурну сфери людської діяльності і відкриває значні можливості для оновлення, збагачення та актуалізації соціальної ролі дозвілля та створює нові можливості для виховної, пізнавальної, розвивальної діяльності її суб'єктів.

Обґрунтовується важливість і незамінність привнесення у дозвіллеву діяльність організації спілкування, яке має позиціонуватися і як наука, і як мистецтво.

Ключові слова: дозвілля; дозвіллева діяльність; соціокультурна діяльність; менеджмент соціокультурної діяльності.

Постановка проблеми. Донедавна соціокультурна ситуація характеризувалася цілим рядом негативних процесів, які намітилися в сфері духовного життя українського суспільства – втратою духовно-моральних орієнтирів, відчуження від культури і мистецтва дітей, молоді і дорослих, істотним зменшенням фінансової забезпеченості установ культури, у тому числі й діяльність сучасних культурно-дозвілєвих центрів [1].

Але на сучасному етапі розвитку соціуму, змінюється роль культури та мистецтва, що посідає важливе місце не тільки в традиційно духовному, але й у матеріальному виробництві. Розвиток засобів масової інформації сприяв популяризації культури серед широких верств населення, ринкові відносини, що проникли до сфери культури, – формуванню попиту на культурно-мистецькі продукти, технічний прогрес зумовив наявність вільного часу й розвиток розважальної індустрії, а естетична тенденція постмодерну істотно змінила саму природу творчості, яка стає базовим ресурсом економіки інформаційно-мережевого суспільства. Тому, саме здатність до творчості та винахідливості повинні домінувати в епоху знань і стати основою економічних цінностей. Окрім того, збільшення доходів населення спричиняє збільшення витрат на культуру, розваги й туризм. Наразі культура та мистецтво не тільки формують нові потреби, основою яких є символічний капітал, а самі стають потужною галуззю національного виробництва, що потребує нових підходів в управлінні [2].

Усі ці процеси актуалізують необхідність більш широкого дослідження «дозвілля» не тільки як соціального явища, а й як необхідної складової соціокультурної діяльності, адже саме соціокультурна сфера задовольняє культурні та інформаційні потреби суспільства, органічно поєднуючи соціальне та культурне.

Мета дослідження: визначити дозвілля та дозвілєву діяльність як невід'ємну складову соціокультурної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми дозвілля та соціально-культурної діяльності звертаються педагоги, психологи, соціологи серед них: В.І. Бочелюк, В.В. Бочелюк, А.І. Вишняк, Г.Н. Загадарчук, І.В. Корсун, В.М. Піча, М.М. Поплавський, С.В. Савченко, В.П. Зінченко, В.А. Кратінова, Н.В. Кудікіна, Е.Б. Моргунов, А.П. Обертинська

О.Д. Ісайкіна, С.Ю. Пащенко, Л. Устищенко, Н.В. Кочубей.

Отже, у сучасній літературі дозвілля не представлені як цілісний об'єкт аналізу. Саме, поняття «дозвілля» часто тлумачиться і розуміється як відпочинок, розвага, задоволення, гра, вільний час, неробоча діяльність, свобода, рекреація тощо [3].

Н.В. Кочубей визначає дозвілля як сукупність різних видів занять, діяльності, що здійснюється у вільний час, у результаті якої відбувається розвиток особистісних якостей людини. Задовольняються її духовні, фізичні та інші соціально значимі потреби [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних енциклопедіях і довідкових виданнях найчастіше дозвілля і вільний час трактуються як взаємозамінні одне одного поняття, зрівнюються між собою.

Цієї точки зору дотримуємося і ми в контексті цього дослідження, приймаючи, що найбільш прийнятним зустрічаються в сучасних наукових публікаціях визначень дозвілля є визначення його, як частини вільного від роботи часу (в межах доби, тижня, року), що залишається у людини (групи, суспільства) за вирахуванням різного роду непорушних, необхідних витрат [3].

У своєму дослідженні ми дотримуємося думки, що дозвілля являє собою сукупність різних видів діяльності, якими індивід займається за власною волею: відпочинок, розваги, підвищення майстерності, освіта, участь у житті суспільства. Таким чином, дозвілля – це діяльність, окреслена певним періодом часу [1].

При цьому дозвілля – це не просто марне проведення часу та просте байдикування, це розвивальна діяльність, здійснювана в руслі певних інтересів і цілей, які ставить перед собою людина. Засвоєння культурних цінностей, пізнання нового, аматорська праця, творчість, фізкультура і спорт, туризм, подорожі – ось чим і ще багато чим може бути зайнята людина у вільний час. Всі ці заняття вказують на досягнутий рівень культури особистості. Отже, дозвілля – це головний елемент культури. Що має глибокі і складні зв'язки із загальними проблемами людської діяльності, сім'ї, політики [4].

Разом з цим слід виділити специфічні ознаки дозвілля, пріоритетними серед яких є:

1. Свобода вибору дозвілєвої діяльності, свобода від обов'язків;
2. Добровільна участь у дозвільній діяльності;
3. Бажання отримати радість та задоволення;
4. Самодостатність і самоцінність;
5. Компенсаційні дозвілля [3].

На сучасному етапі поняття дозвілля нерозривно пов'язане з вільним часом. При цьому, якщо запропонована західними вченими модель дозвілля передбачає активну, а не пасивну дозвілєву діяльність, яка полягає у позбавленні людини зайвої енергії засобами дозвілля, емоційного розвантаження, задоволенні імпульсів і інстинктів людини, її потреб у самореалізації та самовираженні, то українських і російських дослідженнях основна концепція базується на вихованні, формуванні інтересів і духовних потреб, а так само гармонійного розвитку особистості [там само].

З вищезазначеного слідує, що дозвілля, це вид діяльності, яка включає в себе як соціальну так і культурну сфери діяльності людини. А це значить, що в основі ідеї соціально відкритої культурно-дозвілєвої діяльності закладена в принципі дуже проста думка: сучасна сім'я, кожна людина знаходить в сфері дозвілля абсолютно новий рівень потреб.

Але в попередні десятиліття в рамках культурології дозвілля в основному розроблялася тема розвитку особистості і менше – роль соціокультурної діяльності в формуванні та вдосконаленні суспільних відносин. Тим часом зараз ця проблема набуває особливого значення [5].

На сьогоднішній день соціокультурна діяльність в сфері дозвілля характеризується різноманіттям занять, обумовлених принциповою неповторністю, унікальністю і самобутністю особистості людини, присвячує їм свій вільний час. Однак наявні тут ресурси (матеріальна база, кадри і актив, методичне забезпечення та ін.) Використовуються недостатньо повно і ефективно. Це пов'язано з глибокими суперечностями, що склалися протягом десятиліть в культурно-просвітній сфері. У суспільстві тривалий час існувала явна недооцінка ролі і значення культури як основи суспільного прогресу, соціально-економічного розвитку, духовно-морального формування особистості.

Сучасну соціокультурну ситуацію характеризує принципова тенденція. Від-

бувається закономірне, діалектичне переростання культурно-освітньої роботи як історично-рухомого процесу в більш широке, багатогранне соціальне явище соціокультурної діяльності. Суть цього переростання не в механічній зміні назв, а у визнанні активної творчої участі самої людини в якості основного ціннісного регулятива сфери культури, освіти, дозвілля, відпочинку.

Отже, сфера дозвілля поєднує найрізноманітніші види людської життєдіяльності, адже людина на дозвіллі не обмежена зовнішніми чинниками і залежить лише від своїх внутрішніх бажань та уподобань. Тому діяльність на дозвіллі неможлива без внутрішньої установки людини, що сприяє або ж, навпаки, стримує розвиток, усвідомлення та реалізацію особистісних потреб.

Вибір певного виду дозвілєвої діяльності зумовлюється його індивідуальною та соціальною цінністю в очах особистості, а змістове наповнення дозвілєвих занять відбиває мету та завдання людини, які вона ставить перед собою: набуття знань та навичок, вироблення норм практичної поведінки, засвоєння інших культурних цінностей, удосконалення чи опанування різними сферами суспільної діяльності.

Змістове наповнення дозвілля відбиває сутність, взаємозв'язок та розподіл основних його складових: самоосвіту, любительські заняття, оздоровчу діяльність, споживання культурних цінностей, спілкування, пасивний відпочинок, творчі заняття [6].

Аналіз змісту дозвілля як соціокультурного явища в контексті людської життєдіяльності дозволяє розглядати його за основними параметрами:

1. Сімейний параметр охоплює широке коло людських потреб, зокрема, виховання дітей, облаштування сімейного життя, участь в різноманітних формах «колективного побуту» (як святково-обрядового, так і утилітарного).

2. Освітній параметр характеризує дозвілєву діяльність як об'єктивно необхідну й усвідомлену потребу багатьох людей здобути знання та набути вмінь для успішної виробничої діяльності.

3. Політичні інтереси людини виявляються в її бажанні долучитися до політичного життя, до певної політичної діяльності, що виражається в намаганні брати участь у політичних заходах.

4. Моральний параметр дозвілля відтворює відповідну установку на задоволення морально-етичних потреб особистості у процесі дозвілєвих заходів.

5. Естетичні параметри виражають потребу особистості в естетичних переживаннях, в естетичній практиці.

6. Науково-технічні параметри дозвілєвої діяльності є наслідком науково-технічної революції і пов'язані здебільшого з гострими потребами людей у природничо-науковій інформації, у знаннях з технологій, технічної організації виробництва.

7. Спортивні параметри подібні до попередніх (науково-технічних та естетичних) і свідчать про глибоке усвідомлення людиною своєї незахищеності у жорсткому світі.

8. Соціальні параметри дозвілля виявляються у потребі людини пристосовуватись не тільки до природного світу, а власне, й до суспільства.

9. Економічні параметри дозвілля передбачають поєднання інтересів дозвілєвої та економічної сфер [там само].

Сутність діяльності соціокультурної сфери – створення найбільш сприятливих умов для розвитку дозвілєвої самодіяльності людей різного віку. В межах соціокультурних інституцій (будинків культури, театрів, галерей, бібліотек, розважальних центрів, парків, різноманітних спілок та клубів) менеджерські функції виконують педагоги додаткової освіти, тренери, організатори туризму, аніматори, консультанти з мистецтва і т. п. Всі вони мають за мету культурне формування особистості людини, а отже, їх діяльність має чітку педагогічну спрямованість [5].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Соціокультурна діяльність базується на повсякденному спілкуванні людей. Дозвілєве спілкування вносить важливий і практично незамінний внесок в процес індивідуальної життєдіяльності людини, а вся робота щодо організації спілкування є одночасно і наукою, і мистецтвом.

Вибір певного виду дозвілєвої діяльності визначається його індивідуальною та соціальною цінністю, а змістове наповнення дозвілєвих занять відбиває мету та завдання людини, які вона ставить перед собою [5].

Аналіз дозвілля як соціокультурного явища в контексті людської

життєдіяльності дозволяє виокремити в його структурі такі основні змістові параметри: сімейний, освітній, політичний, моральний, естетичний, науково-технічний, спортивний, соціальний, економічний.

Дослідження змістового наповнення дозвілля відкриває значні можливості для оновлення, збагачення та актуалізації дозвілєвої діяльності відповідно до реальних запитів різних соціально-демографічних груп. Таке розуміння соціальної ролі дозвілля створює нові можливості для виховної, пізнавальної, розвиваючої діяльності її суб'єктів.

Список бібліографічних посилань

1. Бочлюк В.Й., Бочлюк В.В. Дозвілєзнавство. Навчальний посібник Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Оленіна О.Ю. Концепція підготовки менеджерів соціокультурної діяльності в умовах формування суспільства знань. *Культура України*. 2013. Вип. 42(2). С. 41–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2013_42%282%29_11
3. Філімонов С. Аналіз понять "дозвілля" в сучасній науковій літературі. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121(2). С. 188–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_121%282%29_47
4. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2015. 122 с.
5. Лисакова І.В. Соціальна педагогіка та педагогіка дозвілля в підготовці менеджерів соціокультурної діяльності. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки: Науковий журнал*. 2012. № 4. С. 139–142.
6. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 408 с.

References

1. Bocelyuk, V.Y., Bocelyuk, V.V. (2006). *Leisure: Textbook*. Kyiv: Center for Educational Literature. 208 p. (in Ukr.).
2. Olenina, O.Y. (2013). The concept of training of managers of socio-cultural activity in the conditions of formation of a knowledge society. *Culture of Ukraine*, 42 (2), 41-49. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2013_42%282%29_11
3. Filimonov, S. (2013). Analysis of the concepts of "leisure" in modern scientific literature. *Scientific notes [Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko]. Series: Pedagogical Sciences*, 121 (2), 188–192. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_121%282%29_47
4. Kochubey, N.V. (2015) *Socio-cultural activity: Textbook*. Sumy: University Book. 122 p. (in Ukr.).
5. Lisakova, I.V. (2012). Social pedagogy and pedagogy of leisure in the preparation of managers of socio-cultural activities. *Scientific notes of Nizhyn Mykola Gogol State University. Psychological-pedagogical sciences* [Electronic resource]: *Scientific journal*. 4, 139–142.
6. Petrova I.V. (2005) *Leisure in foreign countries: Textbook*. Kyiv: Condor. 408 p. (in Ukr.).

TKACHENKO Vadym,

Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of Pedagogical Sciences,
Educational and Socio-cultural Management Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkassy

TKACHENKO Kateryna,

Ph. D. in Pedagogy, Senior Teacher of Primary Education Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkassy

LEISURE AS THE AREA OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY

Summary. For today, socio-cultural activities in the field of leisure is characterized by a variety of activities due to the fundamental uniqueness and identity of the individual person, dedicates to them their free time. However, the resources available here (material base, personnel and assets, methodological support, etc.) are not used sufficiently and effectively. This is due to the deep contradictions that have developed over the decades in the cultural and educational sphere. In society for a long time there was a clear underestimation of the role and importance of culture as the basis of social progress, socio-economic development, spiritual and moral formation of the individual.

The current socio-cultural situation is characterized by a fundamental tendency. There is a regular, dialectical transformation of cultural and educational work as a historically moving process into a broader, multifaceted social phenomenon of socio-cultural activity. The essence of this outgrowth is not in the mechanical change of names, but in the recognition of the active creative participation of the person himself as the basic value regulation of the sphere of culture, education, leisure, rest.

Socio-cultural activity is based on the daily communication of people. Leisure communication makes an important and almost indispensable contribution to the process of individual human activity, and all work on the organization of communication is both a science and an art.

The analysis of leisure as a socio-cultural phenomenon in the context of human life allows to distinguish in its

structure the following basic substantive parameters: family, educational, political, moral, aesthetic, scientific and technical, sports, social, economic.

The content-based leisure study offers significant opportunities for updating, enriching leisure activities in line with the real needs of different socio-demographic groups. This understanding of the social role of leisure creates new opportunities for the educational, cognitive, and developmental activities of its subjects.

Purpose: to define leisure and leisure activities as an integral part of socio-cultural activity

Methods. The study used the theoretical method of research.

Results. It was formulate the following definition, that leisure is a type of activity that includes both social and cultural spheres of human activity.

Conclusion. Socio-cultural activity is based on the daily communication of people. Leisure communication makes an important and almost indispensable contribution to the process of individual human activity, and all work on the organization of communication is both a science and an art.

Keywords: leisure; leisure activity; socio-cultural activity; management of socio-cultural activity.

Одержано редакцією 08.08.2019
Прийнято до публікації 02.09.2019